

політики вирішальними відмінностями київської школи Й. Цвайнерт вважає: по-перше, «неприйняття соціалізму» і, по-друге, «переконаність, сприйняту від «молодшої» історичної школи, про можливість пом'якшити небажані соціальні наслідки капіталізму за допомогою державної соціальної політики».

Головну причину спадкоємності в економічному мисленні представників київської школи Й. Цвайнерт вбачає в уникненні Київським університетом того «руйнівного впливу, якого російська ліва інтелігенція і особливо Чернишевський вчинили на економічну науку в Центральній Росії». Поряд з тим, пише німецький дослідник, певну роль відіграв реальний історичний розвиток, а саме більш ранній розпуск в Україні общини і, як наслідок, суттєве зростання продуктивності праці.

Проте, на наш погляд, німецький учений свідомо чи несвідомо звузив межі розгляду наукової спадщини М. Бунге та інших відомих українських учених, вмістивши аналіз її у прокрустове ложе протиставлення дедуктивного й індуктивного методів дослідження. Це стає особливо помітно, коли врахувати, що наприкінці XIX ст. «спір про методи» між К. Менгером і Г. Шмоллером завершився фактично примиренням видатних учених і їх прибічників, визнанням необхідності та плідності використання цих методів у їх органічній єдності. За уявленнями Й. Цвайнерта, представники української економічної думки, включаючи М. Бунге, нібито продовжували перебувати у полоні відомих альтернативних підходів про різні методи дослідження напрямів економічної науки.

*Артёмова Тетяна Іванівна, д.е.н., доцент,
головний науковий співробітник відділу економічної теорії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

ІСТОРИЧНА ЕКОНОМІЧНА СПАДЩИНА ЯК ДЖЕРЕЛО ІННОВАЦІЙНИХ ІДЕЙ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Проблема модернізації національної економіки і підвищення добробуту населення залишається актуальною для

України. Успішне вирішення зазначеної проблеми можливе на шляхах її концептуального упорядкування в руслі відповідної економічної політики з урахуванням практики глобальних ринкових транс-формацій рубежу ХХ–ХХІ століть. Осмислення такого досвіду, в свою чергу, вимагає нових теоретичних підходів, формування нового економічного мислення.

Становлення інформаційного суспільства з підґрунтям у формі мережевої економіки ознаменувало початок глобальної ціннісної модифікації системи економічних відносин і законів. Феномен економічної перехідності значно актуалізував потребу соціально-економічного осмислення теорії відносності. Адекватною відповіддю на вказаний запит є формування релятивістської економічної теорії, здатної відобразити генезис та історичні долі свого об'єкта як складного подієвого утворення у єдиній просторово-часовій системі координат, що містить передумови і можливості багаторівневого вибору суб'єктів у ймовірнісному діапазоні від абсолютної випадковості до жорсткої детермінації. Логіку серединного шляху як русло, що пролягає між двома крайніми (граничними) підходами, кожен з яких символізує відчуження, покликана сьогодні сформувати політична економія за допомогою теорії економічної цінності.

Економічна наука за своєю природою є релятивістською – просторово-часовою. Дійсно, вже працями Аристотеля була виявлена найпростіша універсальна формула економічного відношення – обміну. Аристотель приходить до висновку, що обмін на принципах справедливості означає обмін за «достоїнством», і, знаючи справжнє достоїнство осіб, які вступають у відносини обміну, можна встановити конкретні пропорції останнього. Товарообмін як джерело наживання грошового багатства протягом кількох століть досліджували і підносили представники меркантильної школи. При цьому меркантилізм традиційно характеризують як ненаукову (непослідовно наукову) економічну систему саме внаслідок її сподівання на всемогутність товарно-грошового обміну. Тим часом, меркантильна система парадоксальна. Так, у трактаті «Про засоби забезпечити в достатку золотом і сріблом

королівства, позбавлені рудників дорогоцінних металів» А. Серра, зокрема, називає чотири основоположних фактори (причини) національного багатства:

- кількість ремесел;
- характер населення;
- обсяги торгівлі;
- політика правителів.

Незважаючи на те, що зовнішня торгівля, її масштаби, згідно традиційним меркантильним канонам, є наймогутнішою умовою накопичення суспільного багатства, в запропонованій класифікації цей фактор опиняється лише на третьому місці. Наявність же численних і різноманітних ремесел, що доставляють державі або місту гроші, не лише має бути поставлено на чолі інших факторів, але в багатьох випадках йому слід надавати перевагу перед іншими специфічним засобами внаслідок більшої надійності, говорить Серра.

На другому місці розташувалися фактори, обумовлені характером населення. Багатство притікає в країну, якщо її жителі за своєю природою є працелюбними і винахідливими, торгують не тільки між собою, а й з іншими країнами. Цей засіб, проте, на думку автора, є першочерговою специфічною причиною достатку грошей у державі. Про ступінь його важливості свідчить те, що працююче й винахідливе населення може зробити багатою навіть природно безплідну країну, тоді як недбайливі мешканці обумовлюють бідність країни із значними природними багатствами.

Що стосується власно торгівлі, то її вплив на суспільне багатство також не є однозначним. Так, вона здатна значно збагатити країну через обмін переважно іноземними, а не вітчизняними товарами; адже масштаби торгівлі здебільшого надлишком власних товарів не можуть бути значними. До того ж у цьому випадку головною причиною грошових надходжень постає не власне торгівля, а надлишок вітчизняних товарів. Якщо ж системно відбувається ввезення іноземних товарів для задоволення внутрішніх потреб, то така торгівля не тільки не збагачує країну, але й, навпаки, здатна призвести до її зубожіння. У той же час регулярна масштабна торгівля, зручність розташування і численні ремесла у своїй системній

єдності спроможні продукувати для держави позитивні синергетичні (самопідсилювальні) економічні ефекти. Незручне ж розташування в поєднанні з дозвільними настроями населення і злиднями ремісників пригнічують торгові відносини, обумовлюючи негативний (поглинаючий) синергетичний економічний ефект.

В якості кінцевого засобу названа господарська політика правителя, який керується інтересами суспільного благополуччя. Якщо государ здатний досконало здійснювати відповідну політику, вказаний фактор, говорить Серра, є наймогутнішим для наживання багатства. Його можна назвати діючою причиною і вищим фактором усіх інших засобів, що здатний організувати їх сукупну синергетичну дію і дозволяє досягти загального добробуту навіть у тих країнах, де не існує жодної з перерахованих вище умов.

Подібно до того, як правосуддя містить у собі всі інші чесноти, будучи їх головою і змушуючи їх діяти для досягнення своєї мети, так само політика государя містить у собі всі інші засоби, зберігаючи і організовуючи їх найкращим чином. І якщо мені скажуть, що я помилився, помістивши на першому місці не цей засіб, а численність ремесел у державі, то я відповім, що зробив це, маючи на увазі велику надійність останнього засобу для накопичення багатства у порівнянні з мінливою політикою правителя, пише Серра.

Однак, положення про те, що меркантильна теорія не є справді науковою (як і те, що Аристотеля лише умовно можна називати першим економістом), не позбавлене підстави; адже вся досмітіанська економічна думка не просвітлена світлом вартості – економічної цінності. Саме відносини вартості як сутнісне підґрунтя господарського буття суспільного життя є формоутворюючими для будь-якої галузі знання; вони інституціоналізують науку як одну з форм суспільної свідомості, а, отже, і наукову картину світу, в цілому. Бо за своїм предметом наукове знання є знанням про буття, говорить Аристотель.

На відміну від усієї сукупності наук, які в своїй теоретичній (раціональній) частині лише побічно (неявно) ідентифікуються вартісними (ціннісними) відносинами,

економічна теорія (політична економія) з часів Адама Сміта зазначені відносини має в якості безпосереднього предмета (центральної проблеми). З цього часу процес накопичення суспільного багатства знаходить також і підстави внутрішньої врівноваженості, стійкості. Адекватним методологічним прийомом, розгортання якого демонструє механізми внутрішньої узгодженості, гармонії системи суспільних економічних відносин, є смітіанська дихотомія праці затраченої і праці купованої. Багатством суспільства є сукупність корисних речей, з одного боку, створених власною працею народів, що його утворюють, з іншого, – отриманих у ході взаємовигідного товарного обміну, пропорції якого також обумовлені витратами праці, зазначає А. Сміт.

Разом з тим, поділ продуктивної праці на працю затрачену і працю куповану зумовлює у роботі Сміта множинність тлумачень феномена економічної цінності – як: трудового обґрунтування вартості; підходу, відповідно до якого економічна цінність визначається кількістю купленої у своє розпорядження праці в обмін на товар; концепції витрат виробництва («адитивної теорії вартості»), коли трьома джерелами економічної цінності визнаються заробітна плата, прибуток і рента; тлумачення з позицій тягаря праці, при якому вартість обумовлюється «тією часткою дозвілля, свободи і спокою», якою жертвує працівник.

З приводу «мирного співіснування» під одним дахом усіх цих підходів свого часу велося чимало дискусій. Сьогодні все більшого впливу в наукових колах набуває погляд на вчення Сміта як методологічно узгоджену економічну систему, яка свідчить про його наукову мудрість. Поділяючи зазначену точку зору, ми схильні до визначеніших висновків: з позицій рефлексії ціннісних відносин як буття економічного простору-часу суперечливість методології Сміта виявляється лише уявною. Більше того, можна стверджувати, що Сміт за допомогою методологічної дихотомії праці затраченої (буття економічного часу, втіленого в вартості) і праці купованої (буття економічного простору, втіленого в граничній корисності) заклав засади позитивно релятивістської теорії економічної цінності як інституціональної економічної теорії в широкому

сенсі. В цьому ми вбачаємо актуальність класичної економічної спадщини.

Усі наступні покоління економістів до нинішнього часу ведуть незримий діалог з Адамом Смітом, утім, результативність такого діалогу обумовлена саме його ціннісною складовою. Однак проблема вартості нині не є центром тяжіння для офіційної економічної доктрини. Це послаблює як її загальнометодологічну потенцію, так і можливості дослідження (й досягнення) засад сталого розвитку господарської системи в умовах наростання невизначеності економічних перспектив.

Література

1. *Аристотель* Никомахова етика // Аристотель Сочинения: В 4-х тт. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 175.

2. *Серра А.* Краткий трактат «О средствах снабдить в изобилии золотом и серебром королевства, лишенные рудников драгоценных металлов» // Меркантилизм. Сборник / Под ред. И. С. Плотникова. – Л.: Соцэкгиз, 1935.

3. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз, 1962.

*Супрун Наталія Анатоліївна, д.е.н., проф.,
головний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»*

ТЕОРІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ПАРАДИГМАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Загострення соціально-економічних суперечностей суспільного розвитку в останній третині ХХ ст. актуалізувало потребу у кардинальному перегляді системи наукових поглядів на цілі та потенціал економічного зростання. Пошук відповідей на виклики економічного прогресу знайшов відображення у